

ORGANİZE SAHTE FATURA DÜZENLEME VAKALARININ BELİRTİLERİ ve İNCELEMELERDE KULLANILABİLECEK AKSİNİ İSPAT KARİNELERİ

SYMPTOMS OF ORGANIZED FAKE INVOICE REGULATIONS AND
PRESUMPTIONS CAN BE USED IN REVIEWS TO PROVE OTHERWISE

Halil İbrahim SOLMAZ*

ÖZ

1926 tarihli ilk Türk Ticaret Kanunu'ndan bu yana hukuk sistemimizde yer alan fatura; esasen ticari sözleşmelere konu edimlerin ifa boyutunu belgelemeye yarayan bir vesikadır. Ticaret Hukuku kapsamındaki bu işlevinin yanı sıra vergi hukuku bakımından da ekonomik ilişkinin önemli bir ispat aracı olarak kabul edilmiş, zorunlu şekil şartlarına tabi tutularak gerçek duruma aykırı olarak tanzim edilmesi halinde bu fiili icra edenlere önemli cezai yaptırımlar öngörülmüştür. Her ne kadar gerçeğe aykırı fatura düzenlenmesine ilişkin suç tanımları ve ceza tedbirleri hukuk sistemimizde yer alsada suç konusu fiiller ile mücadelede risk odaklı bir denetim bakış açısı geliştirilmesi ve dinamik bir analiz sürecinin oluşturulması zaruridir. Bu çalışmamızda, organize sahte fatura düzenleme vakalarının belirtilerine ve konuyla ilgili yapıla-

ABSTRACT

The invoice included in our legal system since the first Turkish commercial law of 1926 is a document that is used to document the performance dimension of the transactions subject to commercial contracts. In addition to this function within the scope of commercial law, it has been accepted as an important proof tool of economic relations in terms of tax law, and in case it is regulated against the real situation by subjecting to compulsory form conditions, significant penal sanctions have been foreseen for the actual performers. Although criminal definitions and criminal measures concerning the regulation of false invoices are included in our legal system, it is necessary to develop a risk-oriented audit perspective in the fight against crime and to create a dynamic analysis process. In this study, the symptoms of organized fake invoice regulation cases and the

* Vergi Müfettişi, Hazine ve Maliye Bakanlığı, halisolsolmaz44@gmail.com , ORC-ID: 0000-0001-8558-2617
Solmaz, H.İ. (Şubat 2019). Organize Sahte Fatura Düzenleme Vakalarının Belirtileri ve İncelemelerde Kullanılabilecek Aksini İspat Karineleri, *Vergi Raporu*, 233, (37-48).

çak incelemelerde kullanılabilir aksine ispat kriterlerine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sahte Fatura, Organize Suç, Risk Değerlendirmesi, Karine.

JEL Sınıflandırması Kodları: K40, K34

1- FATURANIN TANIMI ve KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Fatura; ticari teslim veya hizmetlere ilişkin akitlerde alıcının ve satıcının karşılıklı edimlerini ortaya koymaya yarayan bir belgedir. Belge kavramı 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununun 199. maddesinde; *“Uyuşmazlık konusu vakıaları ispata elverişli; yazılı veya basılı metin, senet, çizim, plan, kroki, fotoğraf, film, görüntü veya ses kaydı gibi veriler ile elektronik ortamdaki veriler ve bunlara benzer bilgi taşıyıcıları.”* şeklinde tanımlanmıştır.

6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun fatura ve teyit mektubu başlıklı 21. maddesinde, *“(1)Ticari işletmesi bağlamında bir mal satmış, üretmiş, bir iş görmüş veya bir menfaat sağlamış olan tacirden, diğer taraf, kendisine bir fatura verilmesini ve bedeli ödenmiş ise bunun da faturada gösterilmesini isteyebilir. (2) Bir fatura alan kişi aldığı tarihten itibaren sekiz gün içinde, faturanın içeriği hakkında bir itirazda bulunmamışsa bu içeriği kabul etmiş sayılır...”* düzenlemeleri yer almaktadır.

Ticaret kanunundaki düzenlemelere bakıldığında faturanın hukuken geçerli bir sözleşmenin ifa boyutu ile ilgili bir belge olduğu anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili 24 Aralık 2003 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan Yargıtay İçtihatları Birleştirme Kurulu’nun K.2003/1 sayılı kararında özetle; taraflar arasında yazılı olarak yapılmamış geçerli bir sözleşme ilişkisinden doğan uyuşmazlıklarda faturalara ilave edilecek bir “vade farkı ödenir” ibaresinin faturalara eklenmesi ve karşı tarafa tebliğinden itibaren 8 gün içinde itiraz edilmemesi halinde bu durumun sadece fatura içeriğini ke-

evidence presumptions will be used contrary to the investigations to be made on the subject.

Keywords: Counterfeit Bill, Organized Crime, Risk Assessment, Presumption.

JEL Classification Codes: K40, K34

sinleşmesi sonucu doğurduğunu diğer hususlar için ispat edici bir yanı olmadığı belirtilmiştir. Yargıtay’ın birçok kararında da faturanın sözleşmenin kurulması safhası ile ilgili değil ifasına ilişkin bir belge olduğu ve öncelikle temel bir borç ilişkisinin bulunması gerektiği yönünde bir yaklaşım benimsendiği anlaşılmaktadır.¹

Faturanın hukuken ispat aracı olma niteliğini kuvvetlendiren yasal düzenlemeler 213 sayılı Vergi Usul Kanununda yer almaktadır. Fatura kanununun 229. Maddesinde; *“Satılan mal veya yapılan iş karşılığında müşterinin borçlandığı meblağı göstermek üzere emtiayı satan veya işi yapan tüccar tarafından müşteriye verilen ticari vesikadır.”* şeklinde tanımlanmıştır. Ticari vesika tanımı ile ticari belge olduğu belirtilmiş olsa da faturaya ait tüm şekilsel ve emredici düzenlemeler Vergi Usul Kanununda yer almaktadır. Kanunun “vesikalar” başlıklı 3. kısmında yer alan düzenlemelere bakıldığında, ödenmesi gereken verginin doğruluğunun tespitinde belgelerin baz alındığı bir sistematik benimsendiği, vergisel iş veya işlemlerin belgelendirmesinde faturanın en önemli ispat aracı olduğu anlaşılmaktadır. Bu yönüyle fatura satıcı yönünden gelirin, alıcı yönünden ise giderinin belgelendirildiği ve aynı zamanda kayıt ve beyanlara esas teşkil eden bir belge niteliği kazanmıştır.

3065 sayılı Katma Değer Vergisi kanunu ile fatura; mali anlamda hasılat ve gider işlemlerini ispat edici özelliğinin yanı sıra kanununun 29. maddesinde tanımlı vergi indirimi mekanizmasına dahil olabilme imkanı sağlayan bir belge niteliğine kavuşmuştur. Bu indirim mekanizması eski tip

¹ Ruknettin Kumkale, Hukuki ve Mali Yönleriyle Fatura, Seçkin Yayınları, Ankara, Ekim2008, Syf.29

muamele vergilerinin aksine, her bir el değiştirme safhasında yaratılan Katma Değer üzerinden alınan Katma Değer Vergisinden, girdiler üzerinden ödenen verginin düşebilmesi imkanı sağlamakta olup bu indirim mekanizması genellikle faturalar üzerinden işlevsellik kazanmaktadır.

Söz konusu yasal düzenlemeler neticesinde Türk Vergi Sistemi içinde oldukça önemli bir belge haline gelen fatura bu önemine binaen gerçeğe aykırı olarak düzenlenmesi halinde önemli hukuki sonuçlar doğurabilmektedir. Bu yönüyle bakıldığında, vergi doğuran olayın ispatında önemli bir belge olan faturanın gerçeğe aykırı olarak tanzim edilmesi vergi kayıp ve kaçacağı ile mücadelede her zaman için önemli bir risk unsuru oluşturmaktadır. Beyan usulünün benimsendiği Türk vergi sisteminin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için belge düzeninin sağlıklı bir şekilde işletilmesi ve akabinde etkin bir denetim sistemi kurulması gerekmektedir.

2-SAHTE FATURA DÜZENLEME FİİLİ NEDENLERİ ve KAYIT DIŞI EKONOMİ ile İLİŞKİSİ

Vergi Usul Kanununun 359. maddesi “Kaçakçılık Suçları ve Cezaları” başlığı taşımaktadır. Kaçakçılık, sözlük anlamı; bir devletin yasalarına karşı gelerek yapılan ticaret faaliyet olarak tanımlanmıştır.² Maddenin (b) bendinde yer alan düzenlemeler şöyledir;

“b) Vergi kanunları uyarınca tutulan veya düzenlenen ve saklama ve ibraz mecburiyeti bulunan defter, kayıt ve belgeleri yok edenler veya defter sahifelerini yok ederek yerine başka yapraklar koyanlar veya hiç yaprak koymayanlar veya belgelerin asıl veya suretlerini tamamen veya kısmen sahte olarak düzenleyenler veya bu belgeleri kullananlar, üç yıldan beş yıla kadar hapis

cezası ile cezalandırılır. Gerçek bir muamele veya durum olmadığı halde bunlar varmış gibi düzenlenen belge, sahte belgedir.”

Suççu açıklamaya yönelik hukuk bilimi içinde çok sayıda suç teorisi mevcut olup çoğunlukla suç ve suçluluğun kaynağı sosyolojik ve çevresel faktörler ile birlikte ele alınmaktadır. Fâili suç işlemeye yönelten nedenleri ve suç işleme yöntemlerinin iyi analiz edilmesi suç konusu fiillerin önüne geçilmesine yönelik atılacak adımların belirlenmesini sağlayacaktır.

Bu açıdan bakıldığında vergi kaçırma güdüsüyle hareket edebilen düşük vergi bilincine sahip mükelleflerin sahte fatura kullanma fiiline tevessül etmeleri suç konusu fiillerin oluşumuna zemin hazırladığını belirtmek gerekir. Sahte fatura düzenleme vakalarının halen önemli bir sorun olarak varlığını devam ettiriyor olmasının nedeni sahte fatura kullanma talebinde bulunan vergi bilinci düşük ve idari yaptırımlardan çekinmeyen bir mükellef kitlesinin varlığıdır. Rasyonel suç teorisinin kurucularından ABD’li sosyolog ve ekonomist Gary Beckerin suç teorisine getirdiği temel yaklaşıma bu çerçevede değinmek gerekirse Becker; suçun sağladığı gelir ile yasal faaliyetlere uyulması halinde elde edilecek gelirin, yakalanma ihtimali ve mahkemece cezaya çarptırılmanın sonuçları bir arada değerlendirildiğinde bazı insanların suç işlemeyi daha kârlı bulabileceğini ifade etmektedir.³ Bu yaklaşımda, suççu engellemeye yönelik yeterli idari tedbirlerin alınmaması halinde suç konusu fiillerin işlenmesi bireylerin rasyonel bir tercihinin dönüşebileceği ifade edilmektedir.

Vergi kaçakçılığı fiilleri vergi konusu olması gereken bir faaliyet ya da işlemin, vergi kaçırmak saikiyle, vergi idaresinin bilgi alanı dışına çıkarılması faaliyetleridir. Bir vergi kaçakçılığı fiili olan

² http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c01369ec5acb0.40692050

³ Mahmut Bilen, İbrahim Güran Yumuşak, Gary S. Becker’in İktisat Bilimine Ve Beşeri Sermaye Teorisine Katkıları, The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management 2008, Volume III Spring, Syf.10.

sahte fatura düzenleme vakalarına bu yönüyle bakıldığında kayıt dışı ekonomi ile yakın bir ilişki içinde olduğu söylenebilir. Mükellefiyet kaydı bulunan ancak ticari işlemleri neticesinde hiç vergi ödemek istemeyen veya kendi istediği tutarda vergiyi ödemek isteyen mükellefler ticari iş ve işlemlerini kayıt dışı yani faturasız gerçekleştirmeye tevessül edebilmektedirler. İşlemlerin kayıt ve beyanı ise gerçeğe aykırı olarak düzenlenen faturalar sayesinde muhasebeleştirilmektedir. Bu yönüyle bakıldığında kayıt dışı ekonomi ile mücadele aynı zamanda kayıt dışı işlemlerin gerçeğe aykırı olarak belgelendirilmesi faaliyeti olan sahte fatura düzenleme fiili ile mücadele anlamına da gelmektedir.

Kayıt dışı ekonomi üzerine akademik çalışmaları bulunan Schneider Buehn ve Montenegro gibi iktisatçılar kayıt dışı ekonominin nedenlerini;

vergi ve sosyal güvenlik ödemeleri, yasal düzenlemelerin çokluğu ve kayıtlı ekonominin maliyetleri olarak sıralamaktadır. Sonraki çalışmalarda bu nedenlere kurumsal kalite, vergi ahlakı ve vergi denetimlerinin etkinliği de ilave edilmiştir.⁴

Sahte fatura düzenleme fiili kayıt dışı ekonominin varlığının önemli bir dışavurumudur. Dolayısıyla bu tip vakaların ülkemizde sıkça karşılaşılmamasının nedenini bu bağlamda ele almak gerekir. Schneider'in Avrupa Birliği Ülkeleri arasında yapmış olduğu kayıt dışı ekonomi (shadow economy) ile ilgili çalışmalarına göre, birliğe üye ülkelerin gayrisafi milli hasıllarında kayıt dışı ekonomi payı 2003 yılında %22,6 iken 2016 yılında %17,9'a düşmüştür. Çalışmaya göre Türkiye'de 2016 yılı itibarıyla bu oran, üye ülke ortalamalarının iki katının üstünde, %29,2 olarak gerçekleşmiştir.⁵

Tablo 1: Schneider 2016

Country / Year	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Turkey	28,30	27,70	27,20	26,50	27,20	27,80	29,20
Average of all 31 European countries	19,7	19,30	19,00	18,50	18,30	18,00	17,90

Sosyo - ekonomik nedenler ve düşük vergi bilinci nedeniyle mükellefler kayıt dışı faaliyetlere başvurarak ödenmesi gereken vergi ve diğer bazı zorunlu kamu ödemelerini azaltmaktadırlar. Beyan usulünün kabul edildiği vergilendirme sisteminin belgeler üzerine kurulu bir sistematığı olması, bu faaliyetlerde sahte fatura düzenleme fiiline başvurulmasını sebep olmakta ve bu vakaları kronik bir sorun haline getirmektedir. Bunun yanı sıra organize bir şekilde gerçekleştirilen sahte fatura düzenleme fiilleriyle haksız KDV iadesi elde edilebilmesi riskinin de mevcut olması sorunun ciddiyetini daha da artırmaktadır.

3- ORGANİZE SAHTE FATURA DÜZENLEME FİİLİ ve BELİRTİLERİ

Sahte fatura düzenleme fiilinin farklı yöntemleri bulunabilir. Başka bir mükellefin belgeleri taklit edilerek sahte belge düzenlenmesi, gerçekte olmayan bir kişi adına belge bastırılması veya gerçek bir ticari faaliyette bulunma görüntüsü vererek bastırılan faturaların sahte olarak düzenlenmesi gibi yöntemler bunlardan bazılarıdır.

Suçlu işleyenlerin amaçladıkları nihai hedefe göre suçu işleyiş yapıları da farklılık göstermektedir. Sahte fatura düzenleyicilerinin, gerçek bir mükellef görüntüsü verebilmek için aynı zaman-

⁴ Hünkar Gürle, Ekrem Toparlak, Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Vergi Politikalarının Sürdürülebilirliği Üzerindeki Etkisi, Istanbul Journal of Economics - İstanbul İktisat Dergisi, Sayı 68, 2018, S.166,

⁵ Friedrich Schneider, Estimating the Size of the Shadow Economies of Highlydeveloped Countries: Selected New Results, CESifo DICE Report 4/2016 (December), S.44

da birer sahte fatura kullanıcıları olmaları bu fiilin sürekli olarak tekrar edilmesine neden olmaktadır. Komisyon geliri elde etmek için kurulan suç yapıları bu devamlılığı mükellef bazında sağlamaya gerek bulmamakta, kısa sürede çok sayıda yeni mükellefiyet tesis ettirerek bu faaliyeti devam ettirmektedirler. Bu tip vakalar çok katmanlı değil yatay yapıda oluşturulan işlemlerdir. Bu işlemlerde suç konusu fiilin arkasında yatan neden kısa sürede piyasaya çok miktarda sahte fatura sürerek komisyon geliri elde etmek ve mevcut mükelleflerine fatura girişi sağlamaktır.

Organize sahte fatura düzenleme vakalarında ise söz konusu devamlılık mükellef bazında sürdürülmeye çalışılmaktadır. Bu tip vakalar çok katmanlı dikey bir organizasyon yapısı oluşturarak sadece komisyon geliri elde etmek için değil; kayıt dışı icra edilen ticari faaliyetlerin istenilen ölçülerde belgelendirilerek haksız vergi iadesi almak amacıyla, iade konusu nihai teslim veya hizmete kadar uzanan dikey bir yapıda oluşturulmaktadır. Bu tip yapılar çok sayıda mükellefin kayıt ve beyanlarının suç işleme kastıyla tek elden yönetildiği sistemlerdir.

Günümüzde gelişen veri aktarma ve depolama teknolojileri sayesinde mükellef ve mükellef grupları itibarıyla; sektör, konu, bölge, il, büyüklük, inceleme geçmişi gibi bilgiler kullanılarak

risk analiz çalışmaları yapılabilmesi mümkündür. Bu kapsamda kullanılan analiz programları sayesinde kısa vadeli yapılar olarak kurulan sahte fatura düzenleyicisi mükelleflerin tespiti daha kolay hale gelmiştir.

Haksız vergi iadesi almak amacıyla kullanılan sahte faturaların bahsedilen risk analizden olumlu geçebilmelerinin sağlanması için devamlı, gerçek mal veya hizmet teslimi ifa eden bir mükellefiyet görüntüsü verilmeye çalışılmaktadır. Organize sahte fatura düzenleyicileri fatura silsilesinde yer alan mükellef sayısını artırarak denetim sürecini uzatmayı ve üst kademeler ile bağlantıların izlenilmesini zorlaştırmaya çalışmaktadırlar. Bunun yanı sıra üst kademelerde yer alan mükelleflerin mükellefiyet profilini sürekli hale getirmeye çalışarak bahsettiğimiz risk analizi denetiminden kaçınmayı hedeflemektedirler.

Sahte fatura düzenleme fiilini, dikey bir organizasyon yapısına gitmeden kısa vadede komisyon geliri elde etmek amacıyla gerçekleştiren yapıların, bu fiilleri işlerken sergiledikleri belirtiler organize bir şekilde bu fiili icra eden mükelleflerin belirtileri ile benzerlik göstermeyebilir. Dolayısıyla kısa vadeli yapıların tespitine yönelik geliştirilen bakış açısı dikey organizasyonlar şeklinde oluşturulan yapıların erken tespitinde yeteriz kalabilir.

Sahte Fatura Düzenleyicilerinin Muhtemel Belirtileri	
Kısa Vadeli Sahte Fatura Düzenleme Fiilleri	Organize Sahte Belge Fatura Düzenleme Fiilleri
<ul style="list-style-type: none">• İşçi sayısının hiç olmaması / işin mahiyetine göre düşük olması	<ul style="list-style-type: none">• İş Hacmine Uygun İşçi Bildirimi
<ul style="list-style-type: none">• Yeterli tesis makine ve cihazların bulunmaması	<ul style="list-style-type: none">• Kiralanan Depo veya Atıl Üretim Alanlarına Bağlı Sabit Kıymet
<ul style="list-style-type: none">• Faaliyet Konusunun Geniş Tutulması	<ul style="list-style-type: none">• Faaliyet Konusunun Dar Tutulması
<ul style="list-style-type: none">• Beyanname ve Bildirimde Bulunulmaması	<ul style="list-style-type: none">• Beyan ve bildirimlerin süresinde yapılması
<ul style="list-style-type: none">• Hiç vergi ödenmemesi	<ul style="list-style-type: none">• Belirli seviyede vergi ödemesinin mevcut olması
<ul style="list-style-type: none">• Banka aracılığı ile ödeme bulunmaması	<ul style="list-style-type: none">• Ödemelerin cirolanan çekler aracılığı ile yapılması

Risk odaklı denetim modelinde önceden belirlenen kriterler sayesinde istenilmeyen sonuçların ortaya çıkmasına kısa sürede müdahale

edilmektedir. Bu yöntemin başarılı olabilmesi için değişen suç modellerine göre risk kriterlerinin de uyum sağlanması ile mümkündür. Tabloya

bakıldığında dikey yapıda oluşturulan organize sahte fatura düzenleme vakalarında mükellef bazlı bir analiz yapıldığında öne çıkan kriterlerin, kısa vadeli olarak kurulan tipik sahte fatura düzenleyicisi mükelleflerin belirtileri ile çelişebileceği görülmektedir. Dolayısıyla özellikle vergi iadesi imkanları olan teslim ve hizmetlerin kont-

rol sürecinde mükellefler üzerinden tekil analiz yapılması yerine oluşturulacak mükellef grupları üzerinden analizlerin yapılması faydalı olabilir.

Aşağıdaki tabloda özellikle vergi iadesi talebinde bulunan firmaların altında yer alan mükellef grupları için geliştirilebilecek toplu risk kriteri önerilerine yer verilmiştir.

Alt Firma Grupları Hakkında Geliştirilebilecek Risk Kriterleri

- Kuruluş tarihi itibarıyla yüksek cirolara ulaşan firmalar
- Piyasa ortalamasına göre yüksek alacak ve stok devir hızı
- Kiralama yolu ile edinilmiş iş veya fabrika sahaları
- Firmalar arasındaki ödemelerin çek ciro edilerek yapılması
- Beyannamelerin aynı şahıs / şahıslarca veriliyor olması

Buna göre özellikle vergi iadesi talebinde bulunan mükelleflerin altında yer alan şahıs veya firmaların yukarıdaki belirtileri grup halinde sergiliyor olmaları durumunda organize sahte fatura düzenleme vakasına ilişkin dikey bir yapılanmanın mevcut olma ihtimali mümkündür.

4- ORGANİZE SAHTE FATURA DÜZENLEME FİLLERİNDE AKSİNE İSPAT KARİNELERİ

Hukuki terim olarak ispat bir yargılama sürecinde taraflarca iddia edilen ve hakimde kanaat uyandırmak üzere yapılan ikna faaliyetidir. Kanıtlama ise tarafların ileri sürdükleri sav ve savunmaların doğruluğuna yargıcı inandırmalarıdır.⁶ Vergi Usul Kanununun 3. maddesinin b bendinde “Vergiyi doğuran olay ve bu olaya ilişkin muamelelerin gerçek mahiyeti yemin hariç her türlü delille ispatlanabilir. Şu kadar ki, vergiyi doğuran olayla ilgisi tabii ve açık bulunmayan şahit ifadesi ispatlama vasıtası olarak kullanılamaz.

İktisadi, ticari ve teknik icaplara uymayan veya olayın özelliğine göre normal ve *mutad olmayan bir durumun iddia olunması halinde ispat*

külfeti bunu iddia eden tarafa aittir.” düzenlemesi yer almaktadır.

Vergi Hukukunun diğer hukuk disiplinleri ile de yakın ilişkisi bulunmaktadır. Özel hukukta sıkça kullanılan karine kavramı en genel haliyle bilinen bir olgudan bilinmeyen bir olgu çıkarılmasıdır. Bu açıdan bakıldığında sahte fatura düzenleme vakaları ile ilgili incelenen vakalarda kullanılan aksine ispat karinelerinin de özel hukuk prensiplerine uygun olarak temellendirilmiş bir biçimde yapılması gerekmektedir.

“Fiili karine” kavramı ise özellikle Alman hukukunda yaygın olarak kullanılan bir kavram olup, gerçek yaşam olaylarından ortaya çıkan tecrübeler vasıtasıyla derdest hukuki ilişki ya da somut olay bakımından sonuca ulaşılması anlamına gelir.⁷ Bu yönüyle bakıldığında organize sahte fatura düzenleme vakaları kapsamında düzenlenen faturaların; maddi hayata ilişkin diğer tüm belirtileri ile birlikte ele alınabilmesi ve söz konusu belirtilerin ticari hayatın olağan akışına uyup uymadığı değerlendirilmesi mümkündür. Konuyla ilgili bazı önerilerimize aşağıda yer verilmiştir.

⁶ Prof. Dr. A. Şeref Gözübüyük, Prof. Dr. Turgut Tan, İdare Hukuku Cilt, Turhan Kitabevi, Mart 2018, S.983

⁷ Gökçen TOPUZ, Medeni Usul Hukukunda Karinelerle İspat, Yetkin Yayınevi, Haziran 2012, Syf 121

4.1- Birim Fiyat Analizi ve Fiyat Kriteri Önerisi

Eski usul genel muamele vergisinde vergi tutarı malın imal veya satış adedine bağlı olduğu için firmalar bu sistem içinde artan vergi yükünden kaçınmak maksadıyla “dikey entegrasyona” gidebilmekteydiler. Bu durum, vergi yükünün entegre olmuş firmalar ile olmamış firmalar arasında adaletsiz biçimde dağılmasına neden olmaktaydı. KDV sisteminin eski tip muamele vergilerinden ayrıldığı en önemli nokta her bir el değiştirme safhasında yaratılan Katma Değer üzerinden vergi alınıyor olmasıdır. Alıcılar, girdileri için ödedikleri KDV’yi ancak alış belgelerinde yer almak kaydıyla, satışları üzerinden hesaplanan vergiden düşebilmektedir. Bu nedenle alıcılar vergi indirim hakkından yararlanabilmek amacıyla satıcıları kontrol etmekte ve ödemiş oldukları vergilerin aldıkları malların faturalarında yer almasını istemektedirler. KDV kanununun gerekçesinde açıklandığı üzere bu sayede alıcılar satıcılar ve hazine arasında üçlü bir menfaat ilişkisi yaratılmaktadır.

Özellikle organize sahte fatura düzenleyicileri belirli bir organizasyon çerçevesinde oluşturulan sahte belge üretme tekniklerinde uzmanlaşmış örgütlü kişiler olup bu faturaları birinci elden piyasaya sürmemekte, birçok paravan firmada dolaştırarak firmalardan oluşan bir zincirin yapısını oluşturmaktadırlar.⁸ Bu durumu yasal düzenlemeler kapsamında ele alırsak, gelir elde etme amaçlı ticari faaliyetin bir gereği olarak, dikey entegrasyon şeklinde kurulan yapılarda düzenlenen faturalara her seferinde belirli bir kar marjı

uygulanacaktır. Son kullanıcıya kadar gelen bu tedarik zinciri neticesinde ortaya çıkan enflasyonist etki faturalarda yer alan birim fiyatları ancak güncel fiyata kadar artırabilecektir. Bunun sağlanabilmesinin yolu ise başlangıç fiyatlarını piyasa seviyesine göre düşük belirlemektir.

Konuyla ilgili yapılacak araştırmalarda öncelikle düzenlenen sahte faturalarda yer alan ürünler için yurt içi ve ithal yollarla mevcut temin imkanlarının neler olduğu tespit edilmelidir. Özellikle imalat işlerinde temel girdi niteliğinde kullanılabilen kimi hammaddelerin yurtiçi arzı nispeten kontrol edilebilir niteliktedir. Gıda sektöründe kullanılan un, şeker, tekstil sektöründe kullanılan iplik gibi temel girdiler veya inşaat sektöründe kullanılan demir ve çelik malzemeler gibi ürünler büyük ölçüde sabit sermaye yatırımı üretilmesi mümkün mamullerdir. Bu tip ilk madde malzemelerin yurtiçi piyasa fiyatları hakkında dış emsallerin belirlenmesi sayesinde incelenen faturalarda yer alan birim fiyatların iktisadi gerçeklerle örtüşüp örtüşmediği mukayese edilebilir.

Aşağıdaki tabloda; tarafımızca sektörel fiyat endeksleri hakkında anlık yayım yapan portallardan yararlanılarak oluşturulan fiyat endeksine ve kurgusal olarak hazırlanmış bir fatura organizasyonun düzenlediği faturalarda yer alan “nervürlü demir” birim fiyat bilgilerine yer verilmiştir. Ülkemizde gerek cevherden gerekse hurda demirden mamul üretebilen tesislerin yoğunlaştığı bölgelerde 2016 yılında geçerli olan fiyatların ortalamaları ile aynı dönemlerde düzenlenen faturalardaki fiyatların karşılaştırılması tablodaki gibidir:

⁸ Aydın Cengiz, Türk Vergi Hukukunda Sahte Belge Düzenleme ve Kullanma Fiilleri ile İşlenen Kaçakçılık Suçu, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul 2014, S.276

***Tablo 2:** Nervürlü demir fiyat endeksinin incelenen faturalarda yer alan ile mukayesesi.

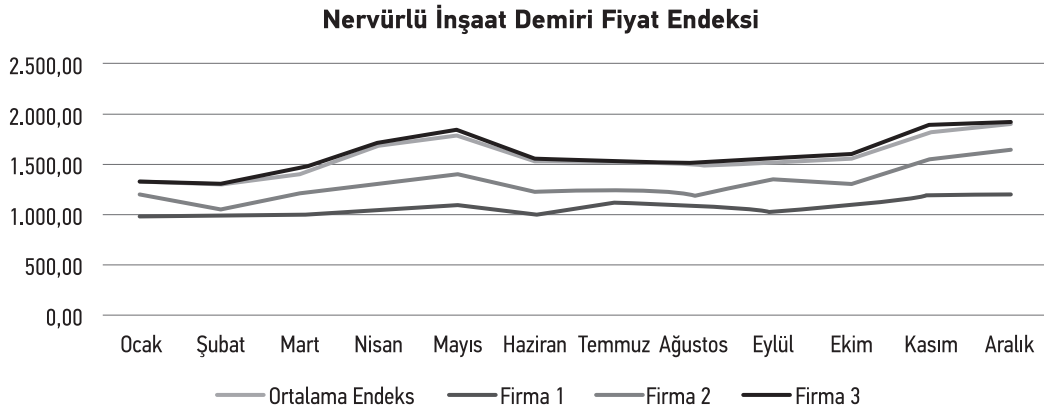
2016	Gebze	İzmir	Biga	Ortalama Endeks	Firma 1	Firma 2	Firma 3
Ocak	1.340,00	1.300,00	1.330,00	1.323,33	980,00	1.200,00	1.330,00
Şubat	1.300,00	1.310,00	1.320,00	1.310,00	990,00	1.050,00	1.300,00
Mart	1.450,00	1.350,00	1.440,00	1.413,33	1.000	1.210,00	1.460,00
Nisan	1.700,00	1.680,00	1.710,00	1.696,67	1.050	1.300,00	1.720,00
Mayıs	1.800,00	1.770,00	1.800,00	1.790,00	1.100	1.400,00	1.850,00
Haziran	1.550,00	1.540,00	1.540,00	1.543,33	1.000	1.220,00	1.550,00
Temmuz	1.530,00	1.510,00	1.540,00	1.526,67	1.120	1.250,00	1.500,00
Ağustos	1.500,00	1.480,00	1.500,00	1.493,33	1.100	1.190,00	1.520,00
Eylül	1.520,00	1.480,00	1.515,00	1.505,00	1.020	1.350,00	1.550,00
Ekim	1.580,00	1.550,00	1.575,00	1.568,33	1.100	1.310,00	1.600,00
Kasım	1.850,00	1.790,00	1.830,00	1.823,33	1.200	1.550,00	1.900,00
Aralık	1.900,00	1.880,00	1.920,00	1.900,00	1.200	1.650,00	1.930,00

(Konuyla ilgili hazırlanacak çalışmalarda kullanılması düşünülen veri tabanlarının mevcut durum ve şartlara bağlı olarak kamuya açık diğer bilgilerle geliştirilmesi gerekebileceğine ve karşılaştırılabilirlik şartlarının mevcut olup olmadığının değerlendirilmesinde fayda vardır.⁹)

Tablodaki verilere dikkat edildiğinde, firma 1 ve firma 2 tarafından düzenlenen faturalarda yer alan birim fiyatların dış emsal fiyatların çok daha altında olduğu görülecektir. İthalat işlemlerinin sabit tutulduğu bu örnekte, düzenlenen fatura-

ların gerçek durumu yansıtmadığı yönünde iddia olunacak karinenin temelini faturalarda yer alan birim fiyatların piyasa fiyatlarına nazaran oldukça düşük tutarlı olması olacaktır.

Grafik 1: Faturalarda yer alan birim fiyatların ortalama piyasa endeksine göre seyri

⁹ OECD Çok Ulustu İşletmeler ve Vergi İdareleri İçin OECD Transfer Fiyatlandırması Rehberi, Temmuz 2010,S108

Grafikte görüldüğü üzere; çok katmanlı organizasyon yapısında firma 3 güncel piyasa oranlarından sahte fatura düzenleme imkanına kavuşmuştur. Ayrıca kullanılan paravan şirket sayısı ne kadar artırılsa ürün akışının takibi o kadar zorlaşacak, organizasyon nezdinde düzenlenen faturaların gerçekliği yönünde yapılacak kontrollerin süresi artarak üst seviyelerle irtibatı izlenmesi zor bir hal alacaktır.

3065 sayılı KDV Kanununun Asgari randıman oranları ve birim satış bedelleri başlıklı 56. Maddesinde;

*“(1)Maliye ve Gümrük Bakanlığının imal ve in-
şa işlerinde, hammadde, yardımcı madde, enerji,
işçilik ve benzeri ölçüleri esas alarak belli iş ve
sanat kolları itibarıyla asgari randıman oranları
tespit etmeye, alım - satım ve hizmet işlerinde ise
asgari birim satış bedellerini belirlemeye yetki-
lidir. (2) mükelleflerin “Katma Değer Vergisi, bu
oranlara ve birim satış bedellerine göre hesap-
lanacak Katma Değer Vergisinden aşağı olamaz”
düzenlemesi yer almaktadır. Yukarıda belirttiğimiz
üzere VUK 3. maddesinin hükmü gereğince
yapılacak araştırma ve tespitler iktisadi ve teknik
icaplar çerçevesinde hazırlanan karşılaştırılabilirlik
analizleri ile gerçekleştirilebileceği gibi ilgili
maddenin verdiği yetkiye istinaden gerçekleştirilecek
idari işlemlerle bu hususu bir fiili durum karinesine
değil yasal bir düzenleme haline getirebilmesi
mümkündür. Bu sayede organize sahte fatura düzenleme
fiillerinde düzenlenen faturalarda piyasa fiyatının
aşağıya çekilerek çok katmanlı bir yapı oluşturulması
önlenebilir.*

4.2- Çek Ciro Silsilesinin Kontrolü ve Şüpheli İşlem Kriteri Önerisi

Fatura; satıcının teslim ve ifa borcu karşılığında alıcının ödemesi gereken tutarı ihtiva eden, karşılıklı ifaları gösteren bir belgedir. Vergi

kanunlarının vergiyi bağladıkları olayı, kayıt ve belgeler yardımıyla tespit etmek ve böylece kayıt dışılığı önlemek amacı doğrultusunda tahsilat ve ödemelerde tevsik zorunluluğu getirilmesi yönünde Vergi Usul Kanunu'nun mükerrer 257. maddesinin birinci fıkrasının (2) numaralı bendinde Hazine ve Maliye Bakanlığı'na yetki verilmiştir. Bu yetkiye istinaden yayımlanan tebliğlerde mükelleflere muameleleri ile ilgili tahsilat ve ödemelerini bankalar, benzeri finans kurumları veya posta idarelerince düzenlenen belgelerle tevsik etmeleri zorunluluğunu getirme ve bu zorunluluğun kapsamını ve uygulamaya ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir.

Ticari hayatta rastlanılan en yaygın ödeme biçimlerinden birisi de çek ile ödeme şeklindedir. Çek; 6102 sayılı Ticaret Kanununda kambiyo senetleri başlıklı 4.kısımında polişe ve bonodan sonra ele alınarak üçüncü bir ticari senet türü olarak düzenlenmiştir. Diğer iki senet türünden ayrılan en önemli özelliği bir kredi vasıtası değil ödeme aracı olmasıdır. Bu sayede nakden yapılan ödemelere göre daha hızlı ve kesinliğe sahiptir.¹⁰

Çek aracılığı ile yapılan tahsilat ve ödemelerin banka aracılığı ile tevsik zorunluluğunu uygun olup olmadığı ile ilgili 12.08.2003 tarihli “Tahsilat ve Ödemelerde Tevsik Uygulaması” başlıklı sirkülerde özetle; banka sistemi içinde kaldığı müddetçe bir mal veya hizmet bedelinin müşterinin kendi çeki ya da ciro ettiği bir çek ya da beyaz ciro ile teslim ettiği bir çek ile ödenmesi imkan dahilinde olduğu ve çekin tam yada beyaz ciro ile devrinin mümkün olduğu belirtilmiştir. Sirkülerde çekin devir işlemlerinde uyulacak esaslara da yer verilmiş, şayet mal hizmet bedellerinin beyaz ciro ile tahsil edilmesi halinde “çek alım bordrosunun”, yine bu çeklerin beyaz ciro ile devredilmesi halinde ise “çek teslim bordrosunun” düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir.¹¹

¹⁰ Firat Öztan, Kıymetli Evrak Hukuku, Turhan Kitabevi, Temmuz 2008, S.231

¹¹ Gelirler Genel Müdürlüğü 12.08.2003 tarihli VUK-1/2003-1/ Tahsilat ve ödemelerde tevsik uygulaması

Yukarıdaki yasal düzenlemelere bakıldığında çek ile gerçekleştirilen ödeme veya tahsilatların belirtilen zorunlulukları sağlaması halinde banka aracılığı ile ödeme şartını sağlamış olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla sahte fatura düzenleme vakalarında eğer ödeme işlemleri muvazaalı çekler ile gerçekleştirilmiş olursa ilk bakışta bu şartın yerine getirildiği anlamı ortaya çıkabilir. Bu durum; yapılacak incelemelerde çekle ödeme veya tahsilat işlemlerinde yoğunluk tespit edilmesi halinde ayrı bir risk unsuru olarak ele alınmasını gerektirebilir.

6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun 795'inci maddesine göre göre çek görüldüğünde ödenen bir belge olup buna aykırı olarak çek üzerine eklenen herhangi bir kayıt yazılmamış hükmündedir. Düzenlenme günü olarak gösterilen günden önce ödenmek için ibraz olunan çek, ibraz günü ödeneceği belirtilmiştir. Ancak yargı kararlarına bakıldığında çek üzerine ileri bir tarih yazılabileceği ancak hamil bu tarihi beklemeden çeki muhatap bankaya imza edebileceği ifade edilmiştir. Yargıtay 12. Hukuk dairesinin kararında “.. çekin asli unsurlarından sayılan keşide tarihi gerçek keşide tarihinden sonraki bir tarih olarak da yazılabılır...” kararı mevcuttur.¹²

Benzer yargı kararları da dikkate alındığında çekin ileri bir tarihle düzenlenebileceğinin yargı makamlarının genel görüşü olduğu anlaşılmaktadır. Damga vergisine tabi olmaması ve ödenmemesi halindeki yaptırımları nedeniyle ticari işlemlerde sıkça kullanılan çek uygulamada ileri tarihli olarak da düzenlenerek bir kredi sağlama aracına da dönüşmektedir. Nitekim 5941 sayılı Çek Kanununun geçici 3. maddesinin 5. fıkrası, yapılan son değişikliklere göre “31.12.2020 tarihine kadar, üzerinde yazılı düzenleme tarihinden önce çekin ödenmek için muhatap bankaya ibrazı geçersiz hale getirilmiş ve çek pratikte bir kredi aracına dönüşmüştür.

Çekler düzenlenme şekillerine bağlı olarak devir işlemlerinin koşulları farklılık gösterebilir. Çek kanunen emre yazılı bir senettir. Üzerine eklenene “emre yazılı değildir” ibaresi varsa artık nama yazılı bir çek olarak kabul edilir. Ayrıca çekler poliçe ve bonodan farklı olarak hamiline de düzenlenebilir. Bu haller çekin devir kabiliyetlerine etkisi şöyledir;

Hamiline yazılı çekler teslim ile devredilebilir. Bu durumda cirantalar ciro silsilesinde görünmeyecek ve ciranta sorumluluğu söz konusu olmayacaktır. Ciro edilerek devredilmesi halinde ise bu durumda ciranta sorumluluğu doğacaktır.

Emre yazılı çekler ciro ve teslim ile devredilebilir.

Nama yazılı çekler ise yazılı devir beyanı ve teslim yoluyla devredilebilir. Nama yazılı çekin ciro ile devri geçersizdir. Ayrıca bu çekler tahsil cirosu ile de devredilemez. Ancak vekaletname verilerek başkasınca tahsil edilebilir.

Ciro; çekin arka yüzüne “A.. ödeyiniz” veya “B. İmza” gibi bir ibare ekleyerek çekin devredilmesidir Arka yüzünde yer kalmaması halinde “Alonj” olarak isimlendirilen çeke eklenecek bir kağıt üzerinde gösterilmesi de mümkündür. Bu şekilde gerçekleştirilen devirlere “tam ciro” denilmektedir. Sadece “hamiline” kaydı düşülerek teslim alanın ad ve soyad bilgisine yer verilmeyen devirlerse “beyaz ciro” olarak adlandırılmaktadır. 12.08.2003 nolu sirkülerde belirtildiği üzere bu şekilde gerçekleştirilen devirlerde çek alım – teslim bordrosunun düzenlenmesi gerekmektedir.

Gerek tam gerekse beyaz ciro ile yapılmış olan devirler nitelikleri itibarıyla birer “temlik cirosudur.” Bu şekilde çeki eline geçiren kimse çekteki tüm hakları elde etmiş olur. “Tahsil cirosu” ise senedin asıl hamil adına muhatap bankadan tahsil edilmesi amacıyla yapılır. Bu şekilde devirlerde çekin üzerine “vekaleten” veya “bedelli tahsil içindir” ya da bu anlama gelen bir ibare

¹² Erhan Günay, Yargıtay Kararları Eşliğinde Uygulamalı Çek Rehberi, Seçkin Yayınları, Ocak 2009, S.25

eklenmesi gerekmektedir. Tahsil cirosu ile çeki eline geçiren hamil çek bedelini tahsil için görevlendirilmiş olmaktadır. Dolayısıyla bedeli tahsil etmesi halinde bedeli, çekin ödenmemesi halinde çeki asıl hamile geri vermekle yükümlüdür.

Özellikle organize sahte fatura düzenleme vakaları kapsamında yapılan incelemelerde çek ile gerçekleştirilen tahsilat veya ödemelere rastlanması durumunda, ciro silsilesinin tamamının tespit edilebilmesi için çek alım – teslim bordrolarının yanı sıra çek arka yüz görüntülerinin de kontrol edilmesi önemlidir. Bu sayede silsilenin bir temlik cirosuyla mı veya tahsil cirosu ile mi neticlendiği görülebilir. Temlik cirosu ile sonuçlanan ciro silsilesinin tamamını 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun 19. maddesi gereği ticari iş karinesi kapsamında ticari bir işlem olarak ele alınmalı ve bu işlemin VUK 227. ve müteakip maddelerinde tanımlı belgelerle tevsik edilip edilmediğinin kontrolü gerekecektir. Tahsil cirosuyla sonlanan ciro silsilelerinde ise tahsil edilen çek bedellerin asıl hamilin mal varlığına devrolunup olunmadığının kontrolü gerekmektedir. Eğer bu geri verme borcu hesap ve kayıtlar üzerinden tespit edilemiyorsa, nakit para taşınması sonucu oluşabilecek riskler göz önüne alındığında söz konusu durum hayatın olağan akışına uygun olmaya bir durum olarak değerlendirilebilir.

Çok katmanlı dikey organizasyon tiplerinde ciro silsilesinde yer alan her bir mükellef için ayrı bir denetim prosedürü işletilmesi inceleme sürelerini artırabilir. Tahsil cirosu ile sonlanan ciro işlemlerinin toplu halde izlenimini ve bu tarz işlemlerin belirlenecek bir risk seviyesinin üzerinde gerçekleşmesi halinde muhataplarca idari makamlara bildirimde bulunulması bu bakımdan denetim mekanizmasını daha etkin bir hale getirebilir. Örneğin “kara paranın aklanması ve terörün finansmanı” suçlarının araştırılması ve soruşturulması mevzuatı kapsamında yürürlük-

te bulunan şüpheli işlem kriterleri bu yönüyle de ele alınabilir.

Şüpheli işlem; 5549 sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanununun 4’üncü maddesi gereğince; yükümlüler nezdinde veya bunlar aracılığıyla yapılan veya yapılmaya teşebbüs edilen işlemlere konu malvarlığının yasa dışı yollardan elde edildiğine veya yasa dışı amaçlarla kullanıldığına dair herhangi bir bilgi, şüphe veya şüpheyi gerektirecek bir hususun bulunması halinde bu işlemlerin yükümlüler tarafından Mali Suçlar Araştırma Kurulu Başkanlığına bildirilmesi gereken işlemlerdir.

Şüpheli işlem kriterleri ile ilgili olarak 09.01.2008 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan “Suç Gelirlerinin Aklanmasının ve Terörün Finansmanının Önlenmesine Dair Tedbirler Hakkında Yönetmeliğin” 4. bölümünde şüpheli işlem bildirimleri ile ilgili esaslara yer verilmiştir. Konuyla ilgili olarak yayımlanan 6 sıra nolu Mali Suçlar Araştırma Kurulu Genel Tebliğinde bahse konu işlem kriterlerine yer verilmiştir.¹³ Bunlar arasından 3.23.nolu maddede yer alan; “müşterinin, nakit paranın taşınması sonucu oluşabilecek can güvenliği, hırsızlık ve suistimal risklerini göz önünde bulundurmaksızın (makul nedenler hariç olmak üzere), aynı bankadaki hesaplarına sık sık önemli meblağlarda nakit para yatırması veya çekmesi.” şüpheli işlem kriterinin organize sahte fatura düzenleme fiili faillerinin özellikle çek kullanarak muvazaalı işlemlerle belgelendirilmeye çalışılabilecek ödeme işlemlerinde de gerçekleşmesi muhtemeldir. Nitekim kara para aklaması literatüründe kullanılan “Paravan-Hayali şirketler (Shell Company)” tanımlaması bu tip çok katmanlı organize sahte fatura düzenleme vakalarındaki durum ile benzerlik göstermektedir. “Paravan-Hayali şirketler herhangi bir ticaret veya imalat faaliyetinde bulunmayan, sınır-ötesi merkezlerde kurulmuş ve genellikle

¹³ Mali Suçlar Araştırma Kurulu Genel Tebliğ Sıra No:6 RG: 27.09.2008-27010

kağıt üzerindeki şirketler için kullanılmaktadır. Bu şekildeki şirketlerin kurulmasındaki amaç, ticari işlemlerinin inceleme ve denetim anında iz sürülmesini zorlaştırmaktır. Hatta paravan şirketlerin dikkat çekmemek için gerçekten yasal işlemlere de girişebildiği, bu şirketler arasında yapılan para transferleri sonucu bazı paravan şirketlerin çok kârlı bir işletme gibi gösterilebileceği ifade edilmektedir.

SONUÇ

Kayıt dışı ekonominin azaltılması; hem vergi hasılatının artırılmasında hem de vergi yükünün adil dağılımı tesis etmede oldukça önemli bir nihai hedeftir. Bu hedefe ulaşılabilmesi için makro anlamda vergi bilincini artırıcı eğitim programlarına yer verilmeli ve toplumun konuyla ilgili farkındalık düzeyinin artırılması gereklidir. Vaka bazında yapılan mücadelelerde ise özellikle sahte fatura düzenleme fiilleri önemli bir yer tutmaktadır. Bu kapsamda yapılacak incelemelerde, dinamik kriterlerle sürekli güncellenen risk odaklı bir denetim anlayışını tesis edilmesi etkin ve hızlı bir denetim mekanizma sağlanmasında oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- 213 sayılı Vergi Usul Kanunu
- 5549 sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun
- 5941 sayılı Çek Kanunu
- 09.01.2008 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Suç Gelirlerinin Aklanmasının ve Terörün Finansmanının Önlenmesine Dair Tedbirler Hakkında Yönetmelik

- BİLEN M. - YUMUŞAK İ.G., Gary S. Becker'in İktisat Bilimine Ve Beşeri Sermaye Teorisine Katkıları, The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management 2008,
- CENGİZ A., (2014) Türk Vergi Hukukunda Sahte Belge Düzenleme ve Kullanma Fiilleri ile İşlenen Kaçakçılık Suçu, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul
- GÖZÜBÜYÜK Ş. TAN T., (2018) İdare Hukuku Cilt, Turhan Kitabevi, Mart 2018,S.983
- GÜNAY E. (2009) Yargıtay Kararları Eşliğinde Uygulamalı Çek Rehberi, Seçkin Yayınları, Ocak 2009
- GÜRLER H. – TOPARLAK E.,Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Vergi Politikalarının Sürdürülebilirliği Üzerindeki Etkisi, İstanbul Journal of Economics - İstanbul İktisat Dergisi, Sayı 68
- KUMKALE R. (2008) Hukuki ve Mali Yönleriyle Fatura, Seçkin Yayınları, Ekim2008
- OECD Çok Uluslu İşletmeler ve Vergi İdaresi İçin OECD Transfer Fiyatlandırması Rehberi, Temmuz 2010
- ÖZTAN F. (2008) Kıymetli Evrak Hukuku, Turhan Kitabevi, Temmuz 2008
- SCHNEIDER F., Estimating the Size of the Shadow Economies of Highlydeveloped Countries: Selected New Results, CESifo DICE Report 4/2016
- TOPUZ G., (2012) Medeni Usul Hukukunda Karinelerle İspat, Yetkin Yayınevi, Haziran 2012